

De danske fuglestationer: fra Jordsand til Christiansø

PETER LYNGS

Når man som gammel fuglestationsmand skal fortælle om de danske fuglestationers historie, kan det ikke undgås, at man – og dermed denne beretning – er farvet af den tid og de stationer, man har færdes på. Denne fortælling bliver derfor præget af personlige valg, og andre ville have valgt anderledes. Fortællingen bliver også summarisk, for hver stations historie kunne være blevet til en novelle, endog en roman.

Jeg trådte mine ungdomssko i Blåvand og drev som flere andre blåvandobservatører mod øst til Christiansø. Andre foretrak Tippeternes udstrakte enge, Vejlernes sumpe, Kattegats småøer eller Sjællands kyster. For nogen blev fuglestationerne jordens salt, for andre en episode i deres liv. Men alle oplevede den glæde, det giver at arbejde intenst med vilde fugle, ikke mindst sammen med ligesindede, og for langt de fleste har det været en oplevelse for livet.

Hvad er en fuglestation?

Svaret er ikke entydigt. Her definerer jeg en fuglestation som et sted, hvor der drives målrettede studier af fugle ud fra en permanent fysisk ramme, og hvor der er kontinuitet i indsamlingen af data. De målrettede studier kan være af mange afarter, f.eks. tællinger af trækkende og/eller rastende fugle, optællinger og/eller undersøgelser af ynglefugle, studier baseret på ringmærkning – eller en kombination af flere af disse – ligesom der på Miljøministeriets feltstationer oftest har været et bredere perspektiv end blot fuglene. Også den fysiske ramme kan variere, fra en skurvogn til et stort hus, og kontinuiteten kan spænde fra næsten 80 års uafbrudt arbejde på Tipperne til de få år, Gedsers Fuglestation har været aktiv.

Ud fra denne definition har Danmark i skrivende stund (2006) kun en håndfuld aktive fuglestationer: de store gamle som Blåvand, Tipperne og Christiansø – og de yngre Keldsnor, Gedsers og Gilbjerg. Men udover dem, er der gennem årene kommet og gået en del steder og grupper, som mere eller mindre har fungeret som fuglestationer, og som ofte har kaldt sig fuglestationer.

De danske fuglestationer sprang ikke bare ud af det blå. Selvom stationerne ofte var/er drevet af enkeltpersoners eller smågruppers aktive indsats, er de i høj grad et produkt af den interesse for

natur og fugle, som begyndte at spire i starten af 1900-tallet. DOFs oprettelse i 1906 var et udtryk for denne interesse, samt for en stigende bekymring for den måde vores natur blev forvaltet på. Disse tanker, om end stadig 'få og små', deltes af andre, og på den politiske side medførte de bl.a. oprettelsen af Naturfredningsrådet i 1917. I 1936 blev der, med hjemmel den nye reservatlov, oprettet en række naturvidenskabelige reservater, bl.a. Tipperne, Vorsø og Græsholmen ved Christiansø. Administrationen af disse reservater kom ind under Naturfredningsrådet, hvilket muliggjorde et målrettet videnskabeligt arbejde og lagde grunden for de første danske fuglestationer.

Årene efter Anden Verdenskrig førte en stigende velstand med sig, og en lang række mennesker fra de store fødselsårge i 1940'erne og 1950'erne fik stor interesse for fugle og natur. Bl.a. derfor opstod en stærkt øget forståelse for vores miljø i 1960'erne og 1970'erne. Det gav også udslag på den politiske scene og medførte bl.a. oprettelsen af Miljøministeriet i 1973. I 1975 oprettedes Fredningsstyrelsen, der overtog administrationen af de videnskabelige reservater fra Naturfredningsrådet. Herved kom Tipperne ind under Fredningsstyrelsen, der i årene 1976-83 oprettede flere andre statsligt drevne feltstationer (Christiansø 1976, Vejlerne 1978, Vorsø 1979 og Langli 1983), hvis primære formål var at overvåge de videnskabelige reservaters naturværdier.

I Fredningsstyrelsen sad en visionær fuldmægtig og biolog ved navn Poul Hald-Mortensen, der sammen med andre i og uden for Fredningsstyrelsen var bekymret for den stigende landskabsforarming og forurening, og som udviklede tanker om et landsdækkende net af feltstationer, som skulle overvåge naturen. Hovedparten af de statslige feltstationer blev til på Poul Hald-Mortensens initiativ. Hvor seriøse og omfattende disse tanker omkring feltstationerne var, kan man få et indtryk af ved at læse de to bøger om overvågningen, som Skov- og Naturstyrelsens Naturovervågningskontor udgav i anden halvdel af 1980'erne, *Naturreservater og feltstationer – redskaber til overvågning, udforskning, beskyttelse og forvaltning af dansk natur* (Anon. 1986) og *Naturpejlinger* (Meltøfte 1988).

I 1987 blev Fredningsstyrelsen og Skovstyrelsen lagt sammen til Skov- og Naturstyrelsen

(SNS) og i 1989 blev vildtforvaltningen og administration af jagtloven overført fra Landbrugsministeriet til SNS. Samme år blev Danmarks Miljøundersøgelser (DMU) oprettet, og i 1994 blev alle statens feltstationer lagt ind under DMU med det resultat, at der 10 år senere kun var én statsdrevet station tilbage, nemlig Tipperne! På de første observatørmøder efter at DMU havde overtaget feltstationerne var stemningen høj og positiv – nu skulle der virkelig ske noget. Men efterhånden som besparelser og lukning af stationer hen mod slutningen af 1990'erne blev hverdag, blev stemningen noget mat. DMU lukkede Suserup i 1997, Vorsø i 2000, Christiansø og Langli i 2001 og Vejlerne i 2003. Lukningen af disse stationer var klart et tab, og DOF protesterede behørigt, men uden held. Lukningen skete delvist på grund af politisk betingede nedskæringer, men set i bakspejlet var sagen nok mest den, at DMU aldrig rigtig fattede interesse for de muligheder, som langsigtet, finmasket overvågning giver for indsigt i de processer, der ligger bag mange af de bestandsændringer, som den langt mere ekstensive naturovervågning registrerer på lokaliteter i hele landet. Stationerne havde ændret status fra Naturovervågningskontorets stolthed til DMUs stedbørn.

Helgoland

– alle fuglestationers moder

Men det er ikke kun indenlandske begivenheder, der har haft betydning for oprettelse af danske fuglestationer. Verdens første fuglestation – Vogelwarte Rossitten, senere Rybači – blev i 1901 oprettet på Kurische Nehrung på østersøkysten nord for Königsberg (Kaliningrad) af den tyske ornitolog Johannes Thienemann. Stationen er stadig aktiv og kendt for sine gigantiske helgolandsruser.

Det blev dog Helgoland, officielt indviet som station i april 1910, der blev den store inspirationskilde for andre fuglestationer i Europa. Allerede i 1840'erne indledte Heinrich Gätker regelmæssige undersøgelser af fugletrækket på Helgoland, og i 1891 offentliggjorde han sine resultater i bogen *Die Vogelwarte Helgoland* (Gätke 1891). Arbejdet på Helgoland repræsenterede en helt ny måde at studere fugletrækket på, krydret med store tal og sjældne fugle. Blandt andet fandt Gätke den 4. oktober 1843 en Østlig Kronsanger *Phylloscopus coronatus*, en ny art for Vestpalæarktis. Der skulle gå små 160 år før den næste blev fundet i Europa. I mellemtiden var et mylder af fuglestationer skudt op. I 1928 kom Tipperne i Danmark, i 1931 Vogeltrækstation Texel i Holland, i 1937 Revtan-

gen i Norge, i 1946 Ottenby på Øland, i 1948 Fair Isle på Shetlandsøerne og i 1955 Falsterbo. Og fra 1960'erne gik det slag i slag over hele det nordlige Europa.

Øen Helgoland var i øvrigt på danske hænder fra 1714 – hvor danskerne under Store Nordiske Krig erobrede den – til 1807, hvor englænderne besatte den. De beholdt øen til 1890, hvorefter de byttede den bort med den tyske koloni Zanzibar. Også Shetland (og dermed Fair Isle) samt Orkney var engang på danske hænder, indtil Christian I pantsatte dem til Skotland i 1469 som sikkerhed for sin medgift ved en datters bryllup med en senere skotsk konge. Da danskerne i 1590 endnu ikke havde indløst pantet, overgik øerne til Skotland. Vore forfædre havde tilsyneladende ikke rigtig blik for placering af gode fuglestationer...

Jordsand

– Danmarks første fuglestation?

Ved genforeningen i 1920 kom den nordlige del af Slesvig tilbage til Danmark, herunder den lille vadehavso Jordsand. På grund af de mange ynglende fugle var Jordsand allerede i 1907 blevet et naturbeskyttelsesområde under den tyske Verein Jordsand (der stadig eksisterer). I 1921 fik DOF en forespørgsel fra Landbrugsministeriet om, hvorvidt foreningen kunne bidrage med et årligt beløb til genoprettelse af et 'Fuglefristed' på Jordsand. Det ville koste omkring 1500 kr. om året, et beløb der skulle deles ligeligt mellem staten, Tønder Kommune og DOF. Ved en bekendtgørelse fra justitsministeriet i april 1922 blev fuglelivet på Jordsand fredet, og der kom adgangsforbud. DOF skulle stå for det praktiske arbejde, herunder ansættelse af opsynsmand og tilladelse til færdsel.

Den 15. maj 1922 ansatte DOF en lokal opsynsmand til at bo på Jordsand fra maj til august, og hvert år bragte DOFT en kort beretning om ynglesæsonens forløb. DOF beholdt opsynet med Jordsand frem til og med 1936, hvor Landbrugsministeriet gjorde området til vildtreservat, og DOFs medlemmer blev i tidsskriftet jævnligt, men med varierende held, opfordret til at bidrage økonomisk til driften. Frem til og med 1929 var opsynsmændene lokale husmænd, men herefter blev jobbet besat af medlemmer af DOF, nemlig Arthur Christiansen (1930-32), Christian Vibe (1933) og Laust Petersen (1934-36). I disse år kom der grundige artikler i DOFT om både ynglende og rastende fugle, som f.eks. Petersen (1936). En god oversigt over arbejdet på Jordsand er tillige givet af Palle Uhd Jepsen (1972). Jordsand blev aldrig omtalt som en

fuglestation, og man kan også diskutere om den var det. Men historisk set synes jeg det er rimeligt at betragte Jordsand som en forløber for de danske fuglestationer.

Tipperne

– den ældste nulevende station

På Tipperne blev grunden lagt til en kommende fuglestation efter fredningen i 1928 af halvøens fugleliv, idet Tippernes hyrdehus samme år af Naturfredningsrådet blev bemandet med fugleinteresserede skovfogeder, der for at kunne føre effektivt tilsyn mod ulovlig jagt blev udstyret med pistoler. Interessen for reservatets fugle hang bl.a. sammen med de turbulente og meget voldsomme diskussioner, der i mange år havde været om Ringkøbing Fjords status som brakvands- eller saltvandsområde i forbindelse med forvaltningen af udløbet til Vesterhavet (Spärck 1936).

I 1936 blev Tipperne et videnskabeligt reservat, hvorefter Naturfredningsrådet hovedsageligt ansatte biologer til at foretage optællinger af de rastende og ynglende fugle samt udføre specialundersøgelser på reservatet, især i perioden april

til september. Få år efter kunne en af initiativtagerne til arbejdet på reservatet, Å. Vedel Tåning, publicere de første fænologiske grafer her i landet over adskillige arters træk og forekomst (Tåning 1941-1943).

I 1954 blev den nuværende station færdigbygget, og senere blev stationen udvidet med et anneks til gæsteforskere og et udstillingslokale i det gamle hyrdehus. 1940erne og 50erne var en glansperiode i feltstationens arbejde, idet der blev arbejdet intensivt med en lang række arter, eksempelvis med Brushanernes komplicerede ynglebologi (Andersen 1944-1951, Bancke & Meesenburg 1952-1958) og med Stor Kobbersneppes territoriedannelse og adfærd (Lind 1961).

I DOFs blade omtales Tipperne først som fuglestation fra begyndelsen af 1970erne. Det er der en vis grund til. Efter et besøg af Poul Hald-Mortensen, som på det tidspunkt var sekretær for Naturfredningsrådet, blev hele arbejdsprogrammet reorganiseret i september 1972, og der blev fremefter helårsansat to observatører, der som regel var feltornitologer. Samtidig satte Hans Ulrik Skotte Møllers speciale (Møller 1975, 1978) om engenes



Feltstationen på Tipperne har siden oprettelsen i 1928 været flagskibet blandt de danske fugle- og feltstationer. Jan Steinbring Jensen, 1984. Foto: Erik Thomsen, Scanpix.

tilgroning og betydningen heraf for vadefuglene fokus på forvaltningen af reservatet – samt mange andre strandenge her i landet – og der opstod et frugtbart fagligt miljø. Nogle af resultaterne fra denne periode blev publiceret som særnumre af DOFT, nemlig Hans Meltoftes (1987) afhandling om vadefugletrækkets forløb på Tipperne og Ole Thorups (1998) om ynglefuglene.

Siden er arbejdet blevet reduceret betydeligt, om end Tipperne har undgået den kranke skæbne, som Miljøministeriets andre feltstationer har lidt.

Christiansø – den første danske småfuglestation

Med Helgoland som det store forbillede startede jagten i 1930'erne på en hjemlig fuglestation, der kunne arbejde med de millioner af nattrækkende småfugle, som hvert forår og efterår passerer landet. På dette tidspunkt var der vokset en generation frem af unge aktive ornitologer, og det var især Finn Salomonsen og Bernt Løppenthin, som var de drivende kræfter i jagten. De danske ornitologer ledte efter et sted, der kunne levere store tal og sjældenheder – men i høj grad også et sted, der var velegnet til at foretage de seriøse undersøgelser over fugletrækket, som Danmark manglede for at gøre sig internationalt gældende på dette felt. Det var jo trods alt en dansker, der havde opfundet ringmærkningen, og ringmærkning havde allerede på dette tidspunkt bevist sin værdi som instrument i trækfugleforskningen (se kapitlet side 242).

Af forskellige grunde blev Christiansø i første omgang målet. Dels fordi de ornitologer, der havde besøgt stedet siden midten af 1920'erne for at optælle ynglefugle på Græsholmen, havde hørt beretninger om store mængder trækfugle fra de lokale beboere, dels fordi Otto Helms i 1936 publicerede en lang artikel om J.D. Petersens liv og levned i DOFT (Helms 1936). Petersen havde opholdt sig som auditor på Christiansø fra 1744 til 1786 og havde der udviklet sig til en af den tids mest klartseende europæiske ornitologer. Desværre blev hans manuskripter aldrig trykt, og hans arbejde blev først kendt blandt danske ornitologer efter Helms artikel.

Efter reservatloven af 1936 blev både Græsholmen, Tipperne, Vorsø og Hirsholmene som sagt udlagt som videnskabelige reservater under Naturfredningsrådet, hvilket fik stor betydning for arbejdet med fugle i Danmark. Allerede i maj 1936 besøgte R. Spärck og Å. Vedel Tåning fra Naturfredningsrådet Christiansø for at få startet optællinger af rastende fugle. Den fugleinteresserede fyrpasser

N.G. Lange blev ansat til at foretage de daglige observationer, og samme efterår blev Salomonsen også involveret. I maj 1937 argumenterede han i et 15 sider langt brev til Naturfredningsrådet for at undersøgelserne over fyrfaldne fugle skulle nedlægges (se kapitlet side 165) og midlerne overføres til en fuglestation med hovedsæde på Christiansø. Fuglestationen på Christiansø skulle især arbejde med trækfugleundersøgelser, herunder fænologi, ringmærkning, fysiologi og flytningsforsøg – og med ynglefugle.

Salomonsen argumentation gav resultat. Efter et studieophold på Helgoland blev han i efteråret 1937 ansat som leder på Christiansø Fuglestation. Efter den første efterårssæson skrev han begejstret til Naturfredningsrådet, at "dette Sted egner sig fortrinligt som Basis for en fremtidig Station til Undersøgelse af Fugletrækket". Fuglestationen fungerede frem til foråret 1943, hvor Salomonsen måtte flygte til Sverige (se kapitlet side 109). Samtidig blev Lange udnævnt til fyrmester på Hesselø. Tilbage blev Knud Paludan, der desuden var læge på øerne. Han kunne derfor ikke overkomme alle opgaverne og valgte at koncentrere sig om ynglefuglene på Græsholmen, hvor han arbejdede med Sølv- og Sildemåge (Paludan 1951) og Alk (Paludan 1947). Fuglestationsarbejdet på Christiansø gled derfor ud i mørket, og det skulle vare tyve år, før den næste danske fuglestation kom til.

Blåvand melder stormsvaler

"Det er efterhånden blevet klart for mig, at der langs den jyske vestkyst foregår et kraftigt træk af måger og vadefugle og tildels ænder, noget som tidligere har været delvist upåagtet." Denne sætning fra en artikel om Sandløberens trækforhold i Nordeuropa (Ferdinand 1953) blev starten på en betydelig feltornitologisk aktivitet ved Blåvand og skulle 10 år senere resultere i oprettelsen af Blåvand Fuglestation. Tiden var moden til et spring fremad i den feltornitologiske aktivitet: Anden Verdenskrig var overstået, velfærden krøb sagte ind over landet, og en ny, stor generation af feltornitologer stod klar til at udforske ukendt land.

Allerede på DOFs generalforsamling i januar 1953 havde den unge Lorenz Ferdinand opfordret til afholdelse af feltornitologiske ungdomslejre for at studere fugletræk m.v. (se kapitlet side 206). I 1954 blev der oprettet et Feltornithologisk Udvalg under DOF (hvori bl.a. Ferdinand sad), og i august 1955 blev den første studielejr afholdt i Blåvand – med hele 45 deltagere (se kapitlet side 206). Igen i 1958, 1959 og 1960 var der studielejre ved Blåvand, og i 1960 blev der forsøgsvis opsat en



Den første fuglestation ved Blåvandshuk var fyrets tidligere petroleumshus, hvorfra der allerede de første år efter stationens oprettelse blev vendt godt og grundigt op og ned på vores viden om stormfuglenes forekomst i Danmark. Niels Linnet, 1968. Foto: Kjeld Hansen.

helgolandsruse til småfugleringmærkning. Også udenlandske ornitologer gæstede Blåvand. I samarbejde med bl.a. Lorenz Ferdinand og Finn Salomonsen undersøgte engelske og danske ornitologer trækket ved Blåvand i efteråret 1954 (Jenkins & Nisbet 1955), og i oktober 1959 studerede fire hollændere fra Vogeltrekstation Texel småfugletrækket (Ferdinand 1959). Tiden var moden til DOFs første egentlige fuglestation.

I Feltornithologen 1963 stod at læse: "Som en virkelig glædelig nyhed kan meddeles, at ... Dansk Ornithologisk Forening [nu] kan oprette et observatorium ... ved et af landets bedste træksteder: Blåvandshuk" (D.O.F.s bestyrelse 1963). DOF havde lejet det tidligere petroleumslager og hønsehus nær fyret, og dermed blev Blåvand Fuglestation en realitet. Den 10. august 1963 flyttede stationens første observatør, Thomas Thelle, ind. Hen mod slutningen af august tog Arne Møller over, og trods kummerlige forhold i et lille hus uden strøm fortsatte han observationerne til lige før jul. Efteråret 1963 var ret blæsende, og der sås bl.a. 17 Sabinemåger, 30 stormsvale og 7 Thors-høns (Møller & Rabøl 1963).

Igen i efteråret 1965 blæste det. Med Erik Kramshøj som stationschef og en række gæstende observatører blev der bogført næsten 150 stormsvale, 1 Sabinemåge, 4 Thors-høns og omkring 200 kjoer (Andersen-Harild & Kramshøj 1968). At der kunne ses så mange spændende havfugle i Danmark var nyt, og beretningerne fik stor betydning for den spirende interesse for fuglestationer blandt yngre fuglefolk.

... og vadefugle

I 1965 bevilgede Carlsbergfondet penge til arbejdet på Blåvand Fuglestation, og observatørerne kunne nu få den fyrstelige løn af 10 kr. om dagen. I 1968 blev Blåvand Fyr automatiseret, og det blev derved muligt at få en større og bedre bolig, nemlig den nuværende fuglestation. Den nye bolig fik stor betydning for stationen og miljøet omkring den. Allerede i 1967 havde en gruppe omkring Jørgen Rabøl, Thomas Thelle og Bo Netterstrøm organiseret heldagsobservationer ved Blåvand kombineret med kædeobs langs den jyske vestkyst. Og i 1969 opstod der en gruppe meget aktive observatører omkring Henning Noers undersøgelser af va-



Der er nu udført mere end 12 000 timers observationer af fugletrækket ved Blåvandshuk. Søren Helles, Thomas Kiørboe (siddende) og Jens Ellegaard under kædeobservationer i 1972. Foto: Knud Pedersen.

defugles træk og trækhastigheder over Nordsøen. I begyndelsen af 1970'erne, især i 1972 og 1973, gennemførtes detaljerede registreringer af vade-fugletrækket i alle døgnets lyse timer ved både Blåvand, Henne og Søndervig.

Det høje aktivitetsniveau medførte et sandt leben på Blåvand Fuglestation, hvor der i nogle perioder boede over 20 observatører. Ud af denne flok hovedsageligt lettere utilpassede unge mænd med trang til fugle, kvinder, alkohol, whist og Frank Zappa, dannedes der i 1971 en Blåvandsgruppe med store faglige ambitioner. Blandt gruppens drivkræfter var folk som Jørgen Rabøl, Hans Meltofte, Henning Noer og Thomas Kiørboe. Gruppen overtog praktisk talt styringen og driften af Blåvand Fuglestation, reorganiserede de daglige observationer, udtænkte nye projekter (blandt andet optælling og aldersbestemmelse af de store mængder rastende måger og terner) og bearbejdede samt publicerede størstedelen af det indsamlede materiale i en lang række artikler i nærværende tidsskrift.

I 1977 tabte Blåvandgruppen pusten og opløste sig selv. Den sidste dagsrapport i denne epoke af stationens historie blev skrevet 24. november

1977. På trods af dens ret korte levetid fik Blåvandsgruppen enorm betydning for dansk ornitologi og danske fuglestationer i mange år frem. Den beviste, at der både kunne festes, arbejdes seriøst og publiceres, og gruppens ånd (og til dels medlemmer) spredte sig til langt de fleste danske fuglestationer.

Hans Meltofte fortsatte sin utrættelige kamp for at højne standarden for det videnskabelige arbejde på fuglestationerne, først og fremmest dem han havde fysisk kontakt til, såsom Blåvand, Tipperne og Christiansø, men også de andre statsdrevne stationer nød godt af hans organisationstalent. Observatørerne på de stationer, hvor Meltofte jævnligt dukkede op, imødeså hans ankomst med en vis skrækblandet fryd. Nu skulle der vaskes op, gøres rent og skrives rapporter, og observationsrutinerne skulle strammes op. Men det var også tid til lange 'adulte' samtaler om kvinder og livet og lysegrønne håb.

Var Meltofte stationernes vagthund, blev Jørgen Rabøl den store inspirator for arbejdet med trækfugle. Som visionær videnskabsmand stod hans dør på Zoologisk Laboratorium i København altid åben (tit til lyden fra Pink Floyds nyeste album) for

trækfuglefolk, og han dukkede ofte op på trækfuglestationerne med nye ideer eller for at lave orienteringsforsøg. Han var drivkraften bag Hesselø og Christiansø og advokerede ustoppeligt for faglighed og systematiske undersøgelser af trækket.

Selvom styringen af Blåvand Fuglestation i 1970'erne mildt sagt var anarkistisk, bevarede DOF heldigvis lejemålet på stationen efter 1977, og i 1980 indlogerede Bent Jakobsen sig. Det blev starten på en ny opgangsperiode for stationen. Der blev afholdt ungdomslejre i 1981 og 1982, et nyt miljø opstod og mange nye ornitologer blev tilknyttet stationen. I 1984 blev arbejdet igen lagt i faste rammer med daglige observationer og standardiseret ringmærkning. Fire år senere, i 1988, indgik DOF et samarbejde med Ribe Amt, og fuglestationen blev en del af Blåvand Naturcenter, hvorfor formidling blev endnu et vigtigt element i stationens arbejde, med Bent Jakobsen som lokal naturvejleder.

Bent Jakobsen har sammenstillet hele materialet fra fuglestationen frem til 1992 (Jakobsen i trykken), og i år blev den hidtil største bearbejdning af bestandsændringerne blandt de forbitrækkende vadefugle publiceret (Melftofte et al. 2006). Med 12000 observationstimer og 1236748 registrerede vadefugle af de 17 almindeligste arter har Blåvand Fuglestation hermed markeret sig blandt de mest betydningsfulde fuglestationer i Europa.

Fra Hesselø til Christiansø

Det høje feltornitologiske niveau, der blev lagt i 1960'erne, gødede jorden for oprettelsen af yderligere en række fuglestationer. I foråret 1964 oprettede Jørgen Rabøl en fuglestation på Hesselø, som eksisterede frem til og med 1971, hvor forholdene blev for problematiske til at videreføre stationen. Der var allerede blevet ringmærket lidt af Annie Larsen i foråret 1963, men fra 1964 blev ringmærkningen mere systematiseret og rettet mod blandt andet orienteringsforsøg, egentlig trækfugleforskning og forekomsten af små og store sjældenheder samt de (fejlslagne) orienteringsprocesser, der ligger bag disses forekomst.

Omkring 1967 opstod tankerne både her og i udlandet om overvågning af nattrækkende småfuglebestande gennem standardiseret ringmærkning, tanker som i 1976 dels resulterede i en artikel om variationen i ringtallene på Hesselø af en af observatørerne (Petersen 1976), dels i oprettelsen af et egentligt overvågningsprogram på Christiansø. Dette program skulle komme til at køre i mere end 25 år. Observatørerne på Hesselø var blevet præget på småøer, og flere af dem duk-

kede senere op på andre øer og ø-stationer: Sten Asbirk på Ndr. Rønner og Hirsholmene (hvor han studerede Tejster), Ole Tønder på Langeland, Rabøl og Finn Dalberg Petersen på Christiansø og Kjeld Hansen på Hjelm.

Samtidig med at Rabøl drømte om et nyt Helgoland på Hesselø, gjorde Erik Jeppesen og Hans Melftofte deres entre på Christiansø i september 1965. Fuglestationsarbejdet på Christiansø var stoppet 22 år tidligere, men øen var stadig kendt for de mange ynglende fugle. Nu ville de to håbefulde knægte genopdage trækket. De opholdt sig på øen i en uge, og det var nok til, at de vendte tilbage og tilbragte det meste af efteråret 1967 derovre – hvor de mærkede 4500 fugle. Niels-Erik Franzmann og Stig Jürgensen kom til, og i resten af 1960'erne fortsatte de fire aktiviteten på Christiansø. Deres resultater var så imponerende, at observatører fra Blåvand og Hesselø begyndte at trække mod øst. Næsten hele 1970 opholdt Arne Møller sig på Christiansø for at ringmærke fugle, og en række andre ornitologer gæstede også øerne – heriblandt Jørgen Rabøl, der på Christiansø fandt et mere velegnet sted end Hesselø til sine studier over fuglenes orientering. De følgende år var stationen bemannet af gamle blåvandobservatører som Bent Møller Sørensen, Stefan Pihl og Bent Jakobsen. I 1973 startede Franzmann sine ynglebiologiske undersøgelser over Ederfuglen, og Rabøl udførte gennem årene adskillige orienteringsforsøg, mens han samtidig tog sig af den mere videnskabelige side af fangsten. Et stort antal gæstende ornitologer deltog i arbejdet, og der opstod et frugtbart miljø omkring stationen.

Christiansø egnede sig overordentlig godt til en storstilet fangst af nattrækkende småfugle ved hjælp af spejlnet og var af forskellige årsager det eneste sted i Danmark, hvor det var muligt at udføre den slags undersøgelser. Der var imidlertid to store problemer: økonomi og indkvartering. Ringmærkerne havde stort set udført arbejdet ulønnet og havde boet enten i telt eller i små, lånte hytter. I 1972 indsendte Rabøl en ansøgning til Naturfredningsrådet, hvor han argumenterede for, at der skulle oprettes en station i rådets regi. Stationen skulle have et hus, og på længere sigt skulle observatørerne ved stationen lønnes, så det blev muligt at foretage en målrettet forskning. I de næste par år undersøgte Naturfredningsrådet sagen. Det gik lidt trægt, men takket være Rabøls entusiastiske indsats lykkedes det. I 1975 overgik sagen til den nyoprettede Fredningsstyrelse, og der blev mulighed for at bruge vaskehuset på Hertuginens Bastion som

station. Efter en omfattende istandsættelse stod den nye station færdig i maj 1976. Herefter flyttede den første statslønnede observatør på Christiansø, Stefan Pihl, ind og startede trækfugleundersøgelserne i Fredningsstyrelsens regi. I 1994 kom stationen ind under DMU, som fortsatte arbejdet med trækfuglene indtil 1998. Frem til 2001, hvor DMU lukkede stationen, var arbejdet koncentreret omkring ynglefuglene, især Alk og Ederfugl. I 2002 overgik stationen til den private forening Christiansøs Naturvidenskabelige Feltstation, som siden har drevet stationen med fokus på ynglefuglene. Stationens arbejde har i årenes løb resulteret i 200 artikler og rapporter, heriblandt et særnummer af DOFT om 65 års arbejde med ynglefuglene på Græsholmen (Lyngs 1992), en afhandling om bestandsændringer hos baltiske småfugle på baggrund af 25 år standardiseret ringmærkning (Rabøl & Rahbek 2002) og en detaljeret beskrivelse af fugletrækket over Christiansø i årene 1976-2001, baseret på 7 millioner observationer af trækfugle, 660 000 ringmærkede fugle og 2500 genfund (Lausten & Lyngs 2004).

Og andre forjættende øer

I 1970 gik Kjeld Hansen i land på Hjelm for at oprette sin egen fuglestation. Under hans autoritære ledelse levede Hjelm Fuglestation frem til 1983 og fik udrettet en masse, men uden at ret meget af det store materiale blev bearbejdet og publiceret. Udgangspunktet var økologiske studier baseret på storstilet ringmærkning af småfugle. Der blev også foretaget undersøgelser af populationsdynamik hos Tornsanger og Gulspurv, og Karsten Laursen indledte de fødeundersøgelser, som han senere fortsatte på Christiansø.

Også på Langeland blev der oprettet fuglestationer, hovedsagelig baseret på ringmærkning. I 1967 kom der således privat drevne stationer på hhv. Langeland Nordstrand og Keldsnor, som levede frem til 1972. I 1995 genåbnede DOF Keldsnor Fuglestation for at foretage ringmærkning og observationer, og stationen lever stadig. I 1977 fik københavnernes også en ø-station, som en gruppe under DOF oprettede på Flakfortet med ringmærkning og optællinger af rastende fugle som gøremål; stationen levede frem til 1982. Andre øer lokkede også, og på Anholt, Læsø og Rømø blev det i 1990'erne forsøgt at oprette fuglestationer; de havde dog alle en ganske kort levetid.

Ud over Christiansø oprettede Fredningsstyrelsen stationer på to andre øer, nemlig Vorsø i Horsens Fjord og Langli i Vadehavet. Vorsø Feltstation

blev oprettet i august 1979, hvor den første observatør, Bodil Deen Petersen, flyttede ind. Arbejdet på Vorsø bestod blandt andet af linietakseringer, vandfugletællinger, botaniske undersøgelser og ikke mindst undersøgelser af Skarverne, et arbejde som 'Århus-banden' Flemming Christensen, Lars Abrahamsen og Jens Gregersen startede allerede i begyndelsen af 1970'erne. Århus-banden stod for ynglefugletællinger i en række områder og så blandt andet også hyppigt på Tipperne, Hirsholmene og Christiansø. Senere blev Jens Gregersen den væsentligste drivkraft bag hvad der skulle blive verdens mest detaljerede og langvarige studium af Skarven (Bregnballe & Gregersen 1999). Gregersen var stationschef på Vorsø i en lang årrække, og da DMU lukkede stationen i 2000, fortsatte han arbejdet på privat basis.

Langli Feltstation blev oprettet i 1983, hvor Thorkild Brandt og Lars Maltha Rasmussen blev ansat som observatører. Arbejdet bestod i høj- og lavvandstællinger, optællinger af ynglefugle og forskellige undersøgelser af flora og bunddyr. Observatørerne på Langli holdt som regel kun nogle få sæsoner, hovedsagelig på grund af den afsondrede beliggenhed og de ret primitive forhold. Feltstationen blev lukket i 2001 uden at der er kommet en samlet fremstilling af resultaterne, men data fra stationen er indgået som væsentlige elementer i flere publikationer om Vadehavets fugle (Meltofte et al. 1994, Blew et al. 2005).

Inde på land...

'Fastlandsstationerne' Blåvand og Tipperne inspirerede andre til at gå i gang med observationer af rasende og dagtrækkende fugle. I 1972 blev der på initiativ af Poul Lindhard Hansen og i et vist samarbejde med DOF oprettet en fuglestation i Skagen. I en kort, men glørværdig årrække frem til og med 1976 eksisterede Skagen Fuglestation med vægten lagt på tællinger af dagtrækkende fugle, og med observatører som David Boertmann, Bjarne Bertel, Oluf Lou og Orla 'Balrog' Balslev – og med support fra en gruppe af folk, hvis liv især bestod af rovfugle, og som pendlede mellem Skagen, Falsterbo (der i perioder nærmest var en dansk fuglestation) og Israel: folk som Alex Bühring, Steen Søgaard, Gert Østerbye og vor Mogens 'Kaptajnen' Henriksen. I årene 1974-76 fik stationen penge til symbolske lønninger fra Carlsbergfondet, men da denne kilde tørrede ud, lukkede stationen for ikke siden at genopstå. At DOF trods flere tilløb aldrig har fået oprettet en permanent fuglestation på Skagen er en varig skandale, en vandring i de tabte muligheds land.

To mere eller mindre privat drevne fuglestationsagtige grupper oprettet på omtrent samme tidspunkt som Skagen og med især træktællinger som speciale, Rørvig (oprettet 1973) og Kongelunden (oprettet 1972), skulle vise sig at have et langt større overlevelsespotentiale, og er stadig aktive i dag. Rørvig udgav i 2000 en jubilæumsrapport med sammenfatning af 25 års observationer (Strange 2000). I 1976 opstod der yderligere en privat fuglestationsagtig gruppe omkring Rubjerg Knude i Nordjylland, som overlevede frem til 1983; omkring 1977 fandtes en på Dueodde på Bornholm, men den havde et kort liv; og i 1985-87 var der en omkring Gjerrild Strand på Djursland.

Flere lokale grupper med basis i DOF oprettede også fuglestationer. I 1981 startede Søren Klarskov Petersen og den tidligere blåvand- og Christiansø-observatør Bent Møller Sørensen således Stignæs Fuglestation i en gammel, ombygget skurvogn fra DSB. Stationen arbejdede på klassisk vis med ringmærkning og trækobservationer, og der opstod en aktiv gruppe omkring den, som holdt den i live i næsten femten år, frem til 1996; men udover årlige rapporter er de mange resultater aldrig blevet bearbejdet.

I foråret 1993 besluttede en lille gruppe fra DOFs Københavnsafdeling, at de ville satse på fuglestationsområdet og etablere en mobil fuglestation. Med skurvognen på Stignæs som forbillede skulle forårstrækket på Gilbjerg hoved og efterårstrækket ved Ishøj Strand dækkes. Den mobile station, som startede i 1994, havde tre mål, nemlig at indsamle standardiserede træk- og ringmærkningsdata, at være et publikumsmæssigt trækplaster, og at skole unge ornitologer. De første par år gik det godt for begge 'filialer', men Ishøj døde i 1996. Gilbjerg lever dog stadig videre i bedste velgående. Nogenlunde samtidig, i 1995, genopstod Keldsnor Fuglestation som også stadig lever. I Gedser havde der allerede fra starten af 1970'erne været tanker om en fuglestation, men først omkring 1995 blev der mulighed for en bolig nær Gedser Fyr. Forventningerne var store blandt de lokale drivkræfter, men inden stationen kom i gang, brændte bygningen i januar 1996. Heldigvis valgte amtet at genopføre huset, og selvom det gik lidt træt med opførelsen, kunne Gedser Fuglestation indvies i 2001.

To ministerielle feltstationer i indlandet

I 1978 oprettede Fredningsstyrelsen en feltstation ved det videnskabelige reservat i Vejlerne, der især skulle beskæftige sig med tællinger af rastende

og ynglende fugle i de store vådområder og således være (endnu) en del af den løbende statslige overvågning af vigtige naturområder og -typer. I februar flyttede de to første observatører, Hans Wohlmuth og Morten Müller, ind i en skurvogn i Vesløs og begyndte at gennemtrawle de store områder til fods og på knallert. Arbejdet bestod blandt andet i en totaltælling langs en 120 km lang rute, og mangen en lokal beboer har sikkert udbrudt et "tøhø" ved synet af de knallertfræsende og fuglegale observatører belæst med stativer, teleskoper og kaffekander. Senere fik stationen et hus og endnu senere biler, men knallerterne forblev gennem mange år et fast indslag. Efter at feltstationen havde fungeret i 20 år, bekostede Aage V. Jensens Fonde, som i 1992 havde købt det privatejede reservat, udgivelsen af en større statusbog (Hald-Mortensen 1998). Vejlerne Feltstation blev lukket af DMU i december 2003, hvilket blandt andet medførte oprettelsen af Vejlernes Gravølselskab, en forening af tidligere observatører. Vejlerne havde en særlig tiltrækningskraft på observatørerne, og en række af dem har bosat sig i området. En bearbejdning af det store ynglefuglemateriale er nu ved at være klar til publicering i DOFT (J.P. Kjeldsen in prep.).

I 1990 oprettede Skov- og Naturstyrelsen en indlandsstation ved Suserup på Sjælland med det formål at monitere småbiotoper i et næringsrigt østdansk landbrugsland, blandt andet ved hjælp af punktællinger. Stationen udførte også vandfugletællinger i de store vestsjællandske søer, men i 1997 lukkede den.

Fester og fast arbejde

På Skagen Fuglestation kunne de to observatører i begyndelsen af 1970'erne ikke forstå, at de var så trætte hen mod slutningen af træksæsonen. De gik til lægen, som diagnosticerede en akut underernæring. Adspurgt måtte de selvgranskende erkende, at de i månedsvis kun havde levet af øl, kaffe og franskrød med syltetøj. De indkøbte to enorme bøffer, og efter disses indtagelse sov de i 36 timer. Siden er det kulinariske niveau på fuglestationerne dog højnet betydeligt, og mange stationer satte/sætter en ære i at servere gode måltider, specielt ved festlige lejligheder. Ikke mindst lammekølle med godt tilbehør var en klassisk festret, når der f.eks. skulle fejres en ny art for en observatør.

Og festlige lejligheder har der været mange af på stationerne, nogle af dem legendariske. På baller i Blåvand Kro i 1970'erne, julefrokosterne på Tipperne og 5-møderne på Christiansø er der

drukke mange forskelligfarvede væsker, råbt og skreget, danset og gået under bordet med manér. Næste morgen er folk (som oftest) troligt stået op før fanden fik sko på og har gennemført deres morgenobs eller oprørdetur eller totaltælling eller hvad programmet nu stod på.

Og det er vel en af de mest imponerende ting ved fuglestationerne. På trods af, at de oftest har været bemandede med yngre festglade mænd med stor appetit på livet, er den mængde arbejde, der er blevet udført, enorm. Fra langt de fleste stationer, og især de statslige, udkom der regelmæssigt årsrapporter og ynglefuglerapporter. I titusindvis af timer i felten har resulteret i over 600 publikationer fra de danske fuglestationer og givet os en meget stor viden om fugletræk, ynglefugle og rastende fugle. Heriblandt kan jeg umiddelbart komme i tanke om tre doktordisputater, som har hentet væsentlige data fra fuglestationerne: Hans Linds fra 1961 om den Store Kobbersnepe (Tipperne), Jesper Madsens fra 1990 om gæssenes forårstrækstrategier (Tipperne), og Hans Meltoftes fra 1993 om de danske vadefugles trækstrategier (Tipperne, Blåvand og Kongelunden).

Samtidig har de lidt sære, fugletossedede unge mænd på kongerigets udposter i høj grad haft mediernes bevågenhed, og de har deltaget i mange hundrede radio- og tv-indslag og avisartikler om fugle og fugleinteressen. Mange speciale- og ph.d.-studerende har brugt fuglestationerne (især de statslige) og det dér indsamlede materiale til deres studier; f.eks. har Christiansø alene inden for de sidste syv år haft to ph.d.-studerende og seks specialestuderende. Fuglestationerne har desuden uddannet en lang række dygtige feltornitologer, der har været med til at sikre det høje faglige stade, som dansk ornitologi har. Mange af disse feltornitologer har siden gjort karriere i SNS, DMU, DOF og andre grønne organisationer. Kort sagt har fuglestationerne haft uvurderlig betydning for dansk ornitologi.

DOF, fuglestationer og fremtiden

Som det fremgår af ovenstående, har de danske fuglestationer (de statslige i nogen grad undtaget) været drevet efter et ret anarkistisk princip, og deres velbefindende har næsten udelukkende været afhængig af smågruppers og enkeltpersoners entusiastiske indsats. Det har fungeret mere eller mindre godt – nogle stationer er kommet, andre er døde. Men jeg ser med betydelig nervøsitet fuglestationernes fremtid i møde. Indtil slutningen af 1990'erne var det et vigtigt led i mange unge fugle-

kiggeres feltornitologiske skoling at tage en sæson eller to på en fuglestation, og mange af dem gled ind i fuglestationsarbejdet i længere tid.

Sådan er det ikke i dag, hvor den måde, hvorpå mange unge kigger på fugle, har ændret sig. Jagten på sjældne fugle, på krydser, er ikke længere lokal men landsdækkende, og folk drager glade fra Christiansø til Skagen for se et hit, men sidder sjældent i dagevis flittigt noterende på et træksted. Kontakten mellem feltfolket og formidlingen af fugletræk og nyhederne varetages i dag af de elektroniske medier, der sætter nye og helt andre standarder for det identitetsbærende ved at være feltornitolog. Samtidig er fuglekiggeriet naturligvis også præget af samfundets generelle udvikling og konjunktursvingninger inden for natur- og miljøinteressen, hvorfor de forskellige måder at dyrke fugleinteressen på i dag synes mere polariseret end tidligere.

I denne situation forekommer det mig vigtigere end nogensinde, at DOF fra centralt hold styrker arbejdet med fuglestationerne meget betydeligt. I en ideel verden havde DOF haft velfungerende fuglestationer i Blåvand, Skagen, Gedser og på Christiansø, som uddannede unge ornitologer, fungerede som vinduer udadtil og indsamlede faglig viden. Faglig viden er alt andet lige benzinen til DOFs motor, og fremtidens behov bliver ikke mindre. Som Mikael Funch skrev til mig i forbindelse med en diskussion om fuglestationernes fremtid og DOFs rolle heri: "Tiden med aktive danske fuglestationer, der som samlingspunkter for feltornitologien kunne katalysere feltbissernes interesse over i konkrete resultater, er forbi, men det bør kun begrædes i det omfang, man fortsat ønsker at have en stærk og kyndig gruppe ornitologer, der finder fugletræk, tællinger, ringmærkning og faglige undersøgelser betydningsbærende for Dansk Ornitologisk Forening."

Personligt nærer jeg det stille håb, at der atter bliver politisk forståelse for, at det danske samfund har åbenlyse interesser i at støtte og genudvikle en løbende permanent overvågning af naturens og miljøets tilstand i sammenhængende tidsserier på faste og velbeskrevne lokaliteter – specielt i en tid med accelererende klimatiske forandringer. Og at det dermed bliver muligt at genoplive nogle af de statslige feltstationer.

Tak til følgende (i tilfældig rækkefølge) for mange informationer og ofte lange samtaler: Kjeld Hansen, David Boertmann, Ole Thorup, Mikael Funch, Mads Jensen Bunch, Hans Meltofte, Jørgen Ra-

bøl, Palle Nygaard, Michael Fink Jørgensen, Oluf Lou, Henrik Haaning Nielsen, Kent Olsen, Palle Ambech Frønde Rasmussen, Jens Gregersen, Ole Tønder, Jacob Steerup Andersen og Pelle Andersen-Harild.

Referencer

- Anon. 1986: Naturreservater og feltstationer - redskaber til overvågning, udforskning, beskyttelse og forvaltning af dansk natur. – Skov- & Naturstyrelsen, Miljøministeriet.
- Andersen, F.S. 1944-1951: Contribution to the breeding biology of the Ruff (*Philomachus pugnax* (L.)). – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 38: 26-30, 42: 125-148, 45: 145-173.
- Andersen-Harild, P. & E. Kramshøj 1968: Virksomheden ved Blåvand Fuglestation efteråret 1965. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 62: 191-204.
- Bancke, P. & H. Meesenburg 1952-1958: A Study of the display of the Ruff (*Philomachus pugnax* (L.)). – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 46: 98-109, 52: 118-141.
- Blew, J., K. Günther, K. Laursen, M. van Romen, P. Südbek, K. Eskildsen, P. Potel & H.-U. Rösner 2005: Overview of numbers and trends of migratory waterbirds in the Wadden Sea 1980-2000. – Wadden Sea Ecosystem No. 20, Common Wadden Sea Secretariat.
- Bregnballe, T. & J. Gregersen 1999: Skarvundersøgelser på Vørsø. Pp 79-87 i K. Laursen (red.): Overvågning af fugle 1997-98, resultater fra feltstationerne. – Faglig rapport fra DMU nr 267.
- D.O.F.s bestyrelse 1963: Fuglestation ved Blåvand. – Feltornithologen 5: 2.
- Ferdinand, L. 1953: Sandløberens (*Crocethia alba* (Pall.)) trækforhold i Nordeuropa. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 47: 69-95.
- Ferdinand, L. 1959: Hollandske ornitologer ved Blåvandshuk. – Feltornithologen 1: 46.
- Gätke, H. 1891. Die Vogelwarte Helgoland. – Braunschweig, Meyer.
- Hald-Mortensen, P. (red.) 1998: Vejlerne natur. – Aage V. Jensens Fonde, København.
- Jakobsen, B. i trykken: Fuglene ved Blåvandshuk 1963-1992. – Ribe Amt og Dansk Ornitologisk Forening.
- Jepsen, P.U. 1972: Vadehavet Vildtreservat med øen Jordsand. – Danske Vildtundersøgelser 24: 1-80.
- Jenkins, D. & I.C.T. Nisbet 1955: Fugletrækket ved Blåvandshuk, september 1954. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 49: 149-181.
- Lausten, M. & P. Lyngs 2004: Trækfugle på Christiansø 1976-2001. – Christiansøs Naturvidenskabelige Feltstation, Christiansø.
- Lind, H. 1961: Studies on the behaviour of the Black-tailed Godwit (*Limosa limosa* (L.)). – Munksgaard, København.
- Lyngs, P. 1992: Ynglefuglene på Græsholmen, 1925-90. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 86: 1-93.
- Madsen, J. 1990: Træk- og overvintringsstrategier hos gæs. – Faglig rapport fra DMU nr 10.
- Meltofte, H. 1987: Vadfugle på Tipperne 1928-82. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 81: 1-108.
- Meltofte H. (red.) 1988: Naturpejlinger. – Skov- & Naturstyrelsen, Miljøministeriet.
- Meltofte, H. 1993: Vadfugletrækket gennem Danmark. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 1-180.
- Meltofte, H., J. Blew, J. Frikke, H.-U. Rösner & C.J. Smit 1994: Numbers and distribution of waterbirds in the Wadden Sea. Results and evaluation of 36 simultaneous counts in the Dutch-German-Danish Wadden Sea 1980-1991. – IWRB Publication 34 / Wader Study Group Bull. 74, Special issue, Common Secretariat for the Cooperation on the Protection of the Wadden Sea.
- Meltofte, H., J. Durinck, B. Jakobsen, C. Nordstrøm & F.F. Rigët 2006. Trends in wader populations in the East Atlantic flyway as shown by numbers of autumn migrants in W Denmark, 1964-2003. – Wader Study Group Bull. 109: 111-119.
- Møller, A. & J. Rabøl 1963: Fra Blåvandshuk: Afdriftstræk. – Feltornithologen 5: 142-14.
- Møller, H.U.S. 1975: Danish salt-marsh communities of breeding birds in relation to different types of management. – Ornithologiae Scand. 6: 125-134.
- Møller, H.U.S. 1978: Redehabitatvalget hos Vibe (*Vanellus vanellus* (L.)), Stor Kobbensnepp (*Limosa limosa* (L.)), Rødben (*Tringa totanus* (L.)) og Brushøne (*Philomachus pugnax* (L.)) på reservatet Tipperne, Vestjylland. – Specialrapport, Zoologisk Museum, København.
- Paludan, K. 1947: Alken. – Munksgaard, København.
- Paludan, K. 1951: Contributions to the breeding biology of *Larus argentatus* and *Larus fuscus*. – Vidensk. Meddr dansk naturh. Foren. 114: 1-128.
- Petersen, F.D. 1976: Changes in numbers of migrants ringed at Danish bird observatories during the years 1966-1975. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 70: 17-20.
- Petersen, L. 1936: Jordsand. Beretning om Fuglelivet Sommeren 1936. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 30: 235-238.
- Rabøl, J. & C. Rahbek 2002: Population trends in Baltic passerine migrants, elucidated by a combination of ringing data and point- and summer-count indices. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 96: 15-38.
- Strange, K.-E. 2000: Rørvig Fuglestation 1997 - bearbejdning og sammenfatning af 25 års iagttagelser. – Rørvig Fuglestation.
- Spärck, R. 1936: Ringkøbing Fjords Naturhistorie i Brakvandsperioden 1915-1931. – København.
- Thorup, O. 1998: Ynglefuglene på Tipperne 1928-1992. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 92: 1-192.
- Tåning, Å.V. 1941-1943: Ynglefuglenes Træk til og fra Tipperne. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 35: 180-219, 37: 11-19.